

УДК 159.922.6

Н. О. ЄВДОКИМОВА

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розкриваються тенденції формування суб'єктності майбутніх правників у процесі впровадження експериментальної програми. Надано науково-методичні рекомендації щодо формування суб'єктності майбутніх правників у вищому навчальному закладі. Охарактеризовано тенденції формування суб'єктності майбутніх правників, показники суб'єктності майбутніх правників, які зазнали статистично значущих змін і у контрольній, і в експериментальній групах. Емпіричні дані дозволяють зробити висновок про позитивні тенденції у зміні показників суб'єктності студентів у процесі їх фахової підготовки та реалізації психолого-педагогічної програми формування суб'єктності студентів-правників у процесі освітньої діяльності.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, експериментальна група, контрольна група, майбутні правники, показники суб'єктності, суб'єктність, тенденції формування суб'єктності, формування суб'єктності.

Постановка проблеми. Важливі зміни, що відбуваються у політичній та соціальній сферах життя в Україні, вимагають від сучасних правників ефективного вирішення професійних задач, спрямованих на економічний розвиток держави й укріплення соціальної справедливості у суспільстві, що актуалізує формування корпусу правників як суб'єктів юридичної діяльності. Відповідно до цього кожен правник має володіти ґрунтовними знаннями всього масиву законодавства, незалежно від його галузевої диференціації, бути компетентним у цілому ряді практик: правотворчій, правозастосовній, правоінтерпретаційній, правоконкретизуючій, правосистематизуючій, правороз'яснювальній, контрольній, наглядовій, освітній, науковій – та бути готовим охороняти і захищати права й законні інтереси держави, юридичних та фізичних осіб. Проте реальна професійна підготовка правників виявилася розібраною по різних соціальних інституціях, що призвело до виокремлення різних предметів підготовки правників. Так, підготовка адвоката, офіцера органів внутрішніх справ, судді та інших представників юридичної професії є різноспрямованою за своїм предметом та змістом професійної підготовки. Наявна спеціалізація у певній правничій галузі шкодить набуттю студентами базових знань, умінь та компетенцій у майбутній професійній діяльності за фахом, що гальмує процеси формування в Україні правової держави та громадянського суспільства. Потреби суспільства щодо професійної освіти правників, закладені у державних стандартах професійної підготовки, вимагають універсалізації базової правничої освіти, загальної (багатопрофільної) під-

готовки до діяльності у сфері правовідносин, що дозволить забезпечити високий професійний рівень усіх представників правничої професії, якості юридичних послуг, надійний правовий захист української держави та її громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Природний зв'язок людини з її діяльністю виражається через поняття «суб'єкт». Закладене у філософсько-психологічній концепції С. Л. Рубінштейна, поняття суб'єкта стало наріжним у психологічній науці, поклато початок суб'єктному підходу, за якого суб'єкт проявляється, твориться і визначається у своїх діяннях й актах творчої самодіяльності, виступає свідомим творцем здійснюваної діяльності, відповідальним за власну активність, що проявляється у його відносинах зі світом та іншими людьми, тобто як суб'єкт життя, що виступає у якості ідеалу або найвищого рівня розвитку людини. Формування суб'єкта діяльності визначається С. Л. Рубінштейном як процес якісного перетворення психічних й особистісних властивостей людини, включених у діяльність і забезпечуючих її здійснення, відповідно до вимог діяльності і критеріїв самої особистості.

Концепція С. Л. Рубінштейна знайшла своє відображення у різноманітних теоретико-методологічних підходах, як от: суб'єктногенетичному, суб'єктноособистісному, суб'єктнодіяльнісному, діяльнісному, системному, системомислідяльнісному, освітньо-просторовому, задачному, компетентнісному, – породжуючи певні категоріальні визначення поняття суб'єкта.

Прослідковуючи різні стадії онтогенетичного руху суб'єкта, представники суб'єктногенетичного підходу (В. Т. Кудрявцев, С. Д. Макси-

менко, В. В. Селіванов, О. О. Сергієнко, В. О. Татенко, Г. К. Уразалієва) вводять поняття суб'єкта психічної активності та життєвого циклу суб'єкта.

Представники суб'єктноособистісного підходу, розглядаючи суб'єкт як модус існування особистості (К. В. Карпінський, С. Д. Максименко), вводять поняття: суб'єкта регуляції власної активності (М. Й. Боришевський), суб'єкта життєздійснення (А. В. Брушлінський, С. Д. Максименко, Т. М. Титаренко), суб'єкта психічного життя (Г. С. Костюк).

Представники діяльнісного (Л. І. Анциферова, О. М. Леонтьєв, В. А. Роменець, В. М. Сагатовський, В. Д. Шадріков) та суб'єктнодіяльнісного підходів (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович, С. Л. Рубінштейн) послуговуються поняттям суб'єкта діяльності, у т. ч. професійної.

З позицій системного підходу (Б. Ф. Ломов, П. Є. Решетніков) суб'єкт виступає одним із рівнів розвитку людини і формою організації його системних властивостей. При включенні у діяльність людина проявляється як суб'єкт, реалізуючи функції самореалізації, об'єктивізації, саморозвитку.

Представники системомислєдїяльнісного підходу (Ю. В. Громико, Ю. М. Швалб, Г. П. Щєдровицький) у науковому обігу використовують поняття суб'єкта колективної мислєдїяльності та суб'єкта соціального проектування.

З точки зору освітньопросторового підходу (О. Я. Данилюк, Ф. Г. Івлева, Т. В. Ткач) людина постає суб'єктом культури, історичного процесу, власної життєтворчості.

У задачному підході (Г. О. Балл, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, В. О. Моляко, В. В. Рєпкін, М. М. Сілкін, Ю. М. Швалб) використовується поняття суб'єкта самозмінювання.

Представники компетентнісного підходу (А. О. Деркач, Е. Ф. Зеєр, А. К. Маркова, О. М. Новіков, А. П. Павліченко, А. М. Павлова, Дж. Равен, Н. О. Садовнікова, Ю. Г. Татур, Ю. М. Швалб) послуговуються поняттям суб'єкта саморозвитку.

Метою статті є дослідження тенденцій формування суб'єктності майбутніх правників у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами проведено контрольний зріз, який полягав у порівняльному аналізі емпіричних результатів до та після формувального етапу експерименту. У формувальному етапі експерименту взяли участь 105 студентів семи експериментальних груп та 175 студентів семи контрольних груп. Експериментальні групи склали

студенти з низьким рівнем розвитку суб'єктності, контрольні групи – студенти з високим та середнім рівнем розвитку суб'єктності.

Формувальний експеримент проходив з 2006 по 2011 рр. з використанням лонгітуду відповідно до принципів генетико-моделюючого методу, розробленого С. Д. Максименком:

- 1) *принцип аналізу за одиницями*, що полягав в аналізі тенденцій та чинників розвитку суб'єктних атрибутів студентів-правників;
- 2) *принцип креативності* полягає в урахуванні унікальності досвіду суб'єкта, виборі шляхів та засобів власної професіогенези, освітньої та професійної траєкторій, наявності кар'єрних експектацій та професійних перспектив;
- 3) *єдність експериментальної і генетичної лінії розвитку*, що полягала в урахуванні чутливості періодів формування суб'єктності.

Означений метод передбачає створення актуального простору реалізації суб'єктом численних можливостей моделювання власного розвитку й існування. Реалізація цього методу дозволила прослідкувати динаміку формування суб'єктності та розвитку її атрибутів протягом експерименту, а також визначити тенденції формування суб'єктності майбутніх правників.

З метою забезпечення достовірності отриманих результатів та статистичного підтвердження гіпотези використано метод парних порівнянь згідно з t-критерієм Стюдента.

Спираючись на отримані у процесі контрольного зрізу дані та порівняльний аналіз сформованості показників суб'єктності студентів контрольної та експериментальної груп, нами виявлено певні тенденції формування суб'єктності майбутніх правників.

По-перше, охарактеризуємо показники суб'єктності майбутніх правників, які зазнали статистично значущих змін і у контрольній, і в експериментальній групах. Це – актуалізація, спрямованість та компетентність.

Ці атрибути суб'єктності здійснюють динамічний розвиток у процесі учбово-професійної діяльності на рівні тенденції, тобто без застосування спеціальних психолого-педагогічних методів, в умовах освітнього простору вишу. Зростання показників актуалізації, самооцінки та компетентності відмічено нами на константувальному етапі експерименту та статистично підтверджено шляхом здійснення кореляційного аналізу показників студентів різних років навчання. На етапі контрольного зрізу означена тенденція підтверджена шляхом здійснення парного аналізу показників контрольної та експериментальної груп.

периментальної груп з обчисленням t-критерію Стьюдента та визначенням ймовірності похибки.

Стосовно переліку інших показників суб'єктності нами не виявлено статистично значущого їх підвищення у групі, де не була впроваджена психолого-педагогічна програма формування суб'єктності майбутнього правника в учбово-професійній діяльності. Отже, для формування та розвитку у майбутніх правників таких показників суб'єктності, як: спрямованість, креативність, цілепокладання, професійна ідентичність, конкурентноздатність, рефлексивність, комунікабельність, толерантність, стресо- та конфліктостійкість – необхідно застосовувати спеціальні методи розвитку суб'єктності.

Зазначимо, що розвиток означених показників має власні особливості та періодичність. Так, наприклад, для таких показників, як толерантність, креативність та комунікабельність сприятливим періодом розвитку є перші два роки навчання. Для показників спрямованості, цілепокладання, професійної ідентичності, конкурентноздатності «сенситивним періодом» є III-V роки навчання. Найбільш складно формуються такі риси, як рефлексивність, стресо- та конфліктостійкість, оскільки умови життя, зокрема навчання, сучасної людини є несприятливими для їх розвитку.

За результатами контрольного діагностування показників та рівнів суб'єктності майбутніх правників контрольних та експериментальних груп отримано дані, котрі свідчать про ефективність упровадження експериментальної програми (див. табл. 1 та 2).

З табл. 1 видно, що в усіх групах зберігається тенденція до переважного розвитку показників суб'єктності майбутніх правників. Однак, порівнюючи результати, отримані у контрольних та експериментальних групах, констатуємо наявну у них різницю. Так, показники експериментальних груп є значно вищими, аніж показники контрольних груп (див. рис. 1).

Отримані результати засвідчили значне зростання кількості досліджуваних, які досягли високого та середнього рівнів професійної суб'єктності (див. табл. 2, рис. 2, 3). Високого рівня професійної суб'єктності досягли 42 студенти експериментальних груп, що склало 40%, середнього – 47 (44,8%). 16 студентів експериментальних груп залишилося на низькому рівні (15,2%).

Емпіричні дані дозволяють зробити висновок про позитивні тенденції у зміні показників суб'єктності студентів у процесі їх фахової підготовки та реалізації психолого-педагогічної програми формування суб'єктності студентів-правників у процесі освітньої діяльності.

Таблиця 1

Динаміка показників суб'єктності майбутніх правників (в балах)

Показники суб'єктності	До формуального експерименту		Після формуального експерименту (контрольний зріз)		Т	Р
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ		
Спрямованість	4,4	2,0	5,2	7,8	6,21	p<0,05
Актуалізація	2,3	1,8	6,7	7,9	1,06	p>0,05
Креативність	2,2	1,9	5,8	8,2	7,64	p<0,05
Цілепокладання	3,7	1,9	5,4	7,2	6,17	p<0,05
Самооцінка	4,7	2,0	7,0	8,0	0,95	p>0,05
Професійна ідентичність	3,0	1,3	6,5	8,7	2,01	p<0,01
Компетентність	3,9	0,8	6,8	7,9	1,14	p>0,05
Конкурентно-здатність	1,5	0,3	4,7	6,2	5,97	p<0,05
Рефлексивність	2,2	1,6	3,0	5,8	6,48	p<0,05
Комунікабельність	2,2	2,0	5,0	8,1	6,71	p<0,05
Толерантність	2,2	2,0	3,2	6,4	3,18	p<0,05
Стресостійкість	2,1	2,0	3,3	7,8	5,06	p<0,01
Конфліктостійкість	2,4	2Д	3,5	7,4	4,98	p<0,01
Середній бал за всіма показниками	2,8	1,7	5,0	7,5	6,15	p<0,05

Таблиця 2

Динаміка зміни рівнів сформованості суб'єктності майбутніх правників (е%)

Рівні сформованості суб'єктності	До формуального експерименту		Після формуального експерименту (контрольний зріз)	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	22,9		31	40
Середній	77,1		69	44,8
Низький		100		15,2

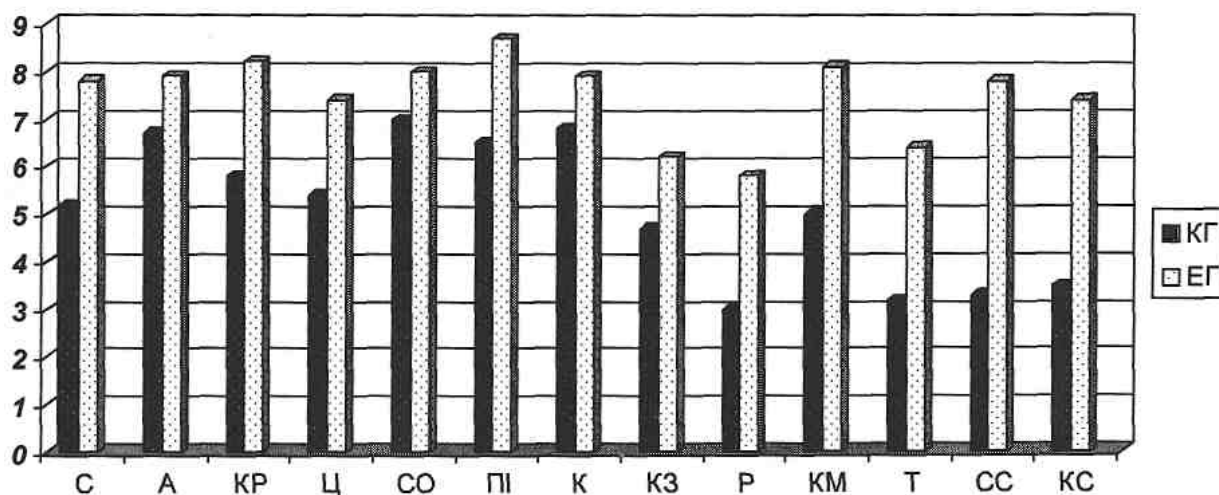

Рис. 1. Динаміка показників суб'єктності студентів контрольної та експериментальної груп

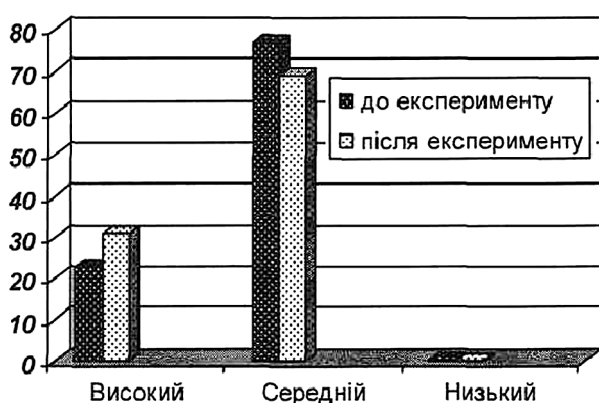

Рис. 2. Зміни рівнів суб'єктності студентів контрольної групи до та після формувального експерименту

Рис. 3. Зміни рівнів суб'єктності студентів контрольної групи до та після формувального експерименту

За допомогою методу парних порівнянь виявлено статистично значущу різницю між відсотковими показниками рівня розвитку професійної суб'єктності майбутніх правників, що свідчить про доцільність подальшого впровадження представленої авторської програми у практику професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Отже, контрольний етап дослідження вирішив задачу, пов'язану з експериментальною перевіркою ефективності спроектованих та впроваджених нами технологій формування суб'єктності майбутніх правників у період навчання у вишу.

Підкреслимо, що процес формування суб'єктності майбутніх правників у вищому навчальному закладі проходить низку стадій:

1. Визначення теоретико-методологічних підходів до встановлення тенденцій формування суб'єктності у вищому навчальному закладі.
2. Побудова на цій основі психологічної структури професійної діяльності та визначення соціально-психологічних особливостей її суб'єкта.
3. Визначення критеріїв суб'єктності майбутнього фахівця професійної діяльності.

4. Визначення загальних принципів, змісту емпіричного дослідження сформованості професійної суб'єктності студентів.
5. Складання програми емпіричного дослідження та підбір його процедурно-методичного забезпечення.
6. Аналіз та інтерпретація отриманих даних емпіричного дослідження.
7. Визначення концептуальних засад формування професійної суб'єктності у вищому навчальному закладі.
8. Психолого-діяльнісне проектування організації професійної підготовки до майбутньої діяльності за фахом.
9. Моделювання психолого-педагогічних підходів до формування суб'єктності майбутнього фахівця в освітньому просторі вишу.
10. Підбір адекватної форми організації учбово-професійної діяльності студента відповідно до концептуальних засад формування професійної суб'єктності.
11. Підбір та реалізація сучасних технологій формування суб'єктності інституціями вищого навчального закладу.
12. Визначення тенденцій формування суб'єктності майбутніх фахівців в процесі впровадження розвивально-освітніх технологій.

13. Здійснення освітніх інновацій у напрямку формування суб'єктності майбутніх фахівців, впроваджуючи їх у реальну практику вищої професійної освіти.

Висновки. Зважаючи на циклічність процесу формування суб'єктності, необхідно розглядати зазначені стадії як «матрьосечну структуру», ядром якої виступає безпосередньо суб'єкт учбово-професійної діяльності, інтенції котрого звернені не тільки на власне формування та розвиток, а й на розвиток усїєї системи учбово-професійної діяльності. Зміни, які відбуваються на окремих стадіях, спричиняють зміни усього процесу формування суб'єктності майбутніх фахівців. Співпадіння векторів формування індивідуального суб'єкта професійної діяльності (студента), колективного суб'єкта професійної діяльності (група студентів) та учбово-професійної діяльності у рамках вищого навчального закладу (що може цілком розглядатися як соціокультурний суб'єкт професійної діяльності) здійснює значущий прорив у напрямку розвитку соціокультурних практик, таких як професійна освіта, професійна діяльність, що виводить суспільство у цілому на новий рівень розвитку.

ЄВДОКИМОВА Н. А.

ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ СУБЪЕКТНОСТИ БУДУЩИХ ЮРИСТОВ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

В статье раскрываются тенденции формирования субъектности будущих юристов в процессе внедрения экспериментальной программы. Предоставлено научно-методические рекомендации по формированию субъектности будущих юристов в высшем учебном заведении. Охарактеризованы тенденции формирования субъектности будущих юристов, показатели субъектности будущих юристов, которые получили статистически значимые изменения и в контрольной, и в экспериментальной группах. Эмпирические данные позволяют сделать вывод о положительных тенденциях в изменении показателей субъектности студентов в процессе их профессиональной подготовки и реализации психолого-педагогической программы формирования субъектности студентов-юристов в процессе образовательной деятельности.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, экспериментальная группа, контрольная группа, будущие юристы, показатели субъектности, субъектность, тенденции формирования субъектности, формирование субъектности.

ЄVDOKYMOVA N. O.

TRENDS SHAPING THE FUTURE LAWYERS OF SUBJECTIVITY IN HIGHER EDUCATION

The article reveals the trends in the development of subjectivity future lawyers in implementing the pilot program. It is provided by the scientific guidance on the formation of subjectivity future lawyers in higher education. The characteristic trends in the development of subjectivity future lawyers, future lawyers indicators of subjectivity that experienced statistically significant changes in the control and in the experimental groups. Empirical data suggest a positive trend in the change of parameters of subjectivity students during their professional preparation and implementation of psycho-educational program for the formation of subjectivity law students in the educational activity. The control phase of the study solved a problem related to the experimental verification of the efficiency of the designed and implemented our technologies formation of subjectivity future lawyers during their studies at university. stage of the formation of subjectivity future lawyers in higher education is solved. The cyclical nature of the process of formation of subjectivity is given, it is necessary to consider these stages as «matroshechnu structure», the core of which directly serves an educational and professional activities, intentions which addressed not only the actual formation and development, but also on the development of the entire system of the Training professional activity.

Keywords: higher education institution, the experimental group, control group, future lawyers, indicators of subjectivity, subjectivity, trends in the development of subjectivity, subjectivity formation.

Таким чином, знання перетворюються на справжній скарб, який віднайти може тільки справжній суб'єкт професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Євдокимова Н. О. Психологічні засади формування майбутнього фахівця як суб'єкта правничої діяльності: Автореф. дис. ... доктора психол. н. : 19.00.07 — педагогічна та вікова психологія / Н. О. Євдокимова. — Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. — Київ, 2013. — 48 с.
2. Євдокимова Н. О. Психологічні засади формування суб'єкта правничої діяльності у вищому навчальному закладі: монографія / Н. О. Євдокимова. — Миколаїв: Іліон, 2011. — 420 с.
3. Максименко С. Д. Саморозвиток суб'єкта навчальної діяльності // С. Д. Максименко // Психолог. — 2004. — Лют. (№5). — С. 2—5.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Evdokimova N. O. Psihologichni zasady formuvannya majbutn'ogo fahivcya yak sub'ekta pravnichoї diyal'nosti: Avtoref. dis. ... doktora psihol. n. : 19.00.07 — pedagogichna ta vikova psihologiya / N. O. Evdokimova. — Institut psihologii imeni G. S. Kostyuka NAPN Ukraini. — Kiiv, 2013. — 48 s.
2. Evdokimova N. O. Psihologichni zasady formuvannya sub'ekta pravnichoї diyal'nosti u vishchomu navchal'nomu zakladi: monografiya / N. O. Evdokimova. — Mikolaiv: Iliion, 2011. — 420 s.
3. Maksimenko S. D. Samorozvitok sub'ekta navchal'noi diyal'nosti // S. D. Maksimenko // Psiholog. — 2004. — Lyut. (№5). — S. 2—5.